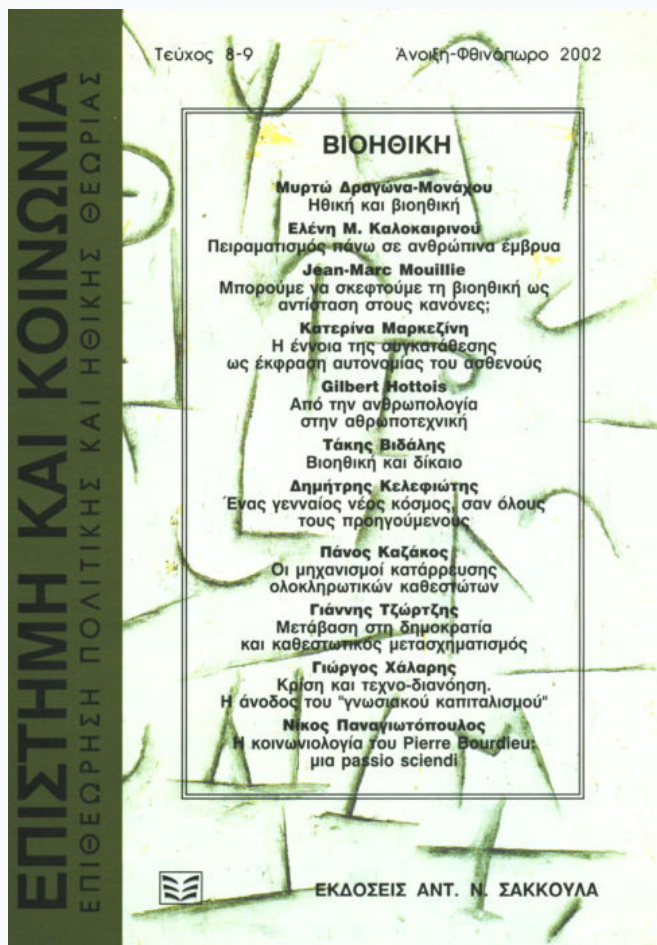

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 8 (2002)

Τόμ. 8-9 (2002): Βιοηθική

Ντόναλντ Σασούν, Εκατό Χρόνια Σοσιαλισμού. Η Δυτικοευρωπαϊκή Αριστερά στον 20ό Αιώνα.
Μτφρ. Ελένη Αστεριού

Ντόρα Γιαννάκη

doi: [10.12681/sas.729](https://doi.org/10.12681/sas.729)

Copyright © 2015, Ντόρα Γιαννάκη

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Γιαννάκη Ν. (2015). Ντόναλντ Σασούν, Εκατό Χρόνια Σοσιαλισμού. Η Δυτικοευρωπαϊκή Αριστερά στον 20ό Αιώνα. Μτφρ. Ελένη Αστεριού. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 8, 264–273. <https://doi.org/10.12681/sas.729>

χρησιμεύσει σε κάποιον που θα ήθελε να ανατρέξει σε κάποιο σημείο του βιβλίου. Ωστόσο, όσο χρήσιμο κι αν είναι το ευρετήριο, ο *Εθνικισμός* δεν ενδείκνυται για αποσπασματική ανάγνωση. Το έργο αυτό ουσιαστικά αποτελεί μια προσπάθεια απόσπασης της μελέτης του εθνικισμού από τις πιο συνηθισμένες προσεγγίσεις, οι οποίες βασίζονται στην πολιτική, την κοινωνιολογία ή την ανθρωπολογία, προτείνοντας ουσιαστικά μια νέα οπτική γωνία για τη μελέτη του φαινομένου.

Ο σκοπός του Kedougie ήταν να περιγράψει τον εθνικισμό ως ιδεολογία και να τον αντιδιαστείλει από τη συντεταγμένη θεσμική πολιτική διαδικασία. Ωστόσο, δεν θεωρητικολογεί. Προσφέρει παραδείγματα και τεκμηριώνει ό,τι ισχυρίζεται, τόσο μεταξύ των επιχειρημάτων του, όσο και στα δύο τελευταία κεφάλαια που αναφέρονται στην πολιτική ιστορία του εθνικισμού. Εν ολίγοις, ο *Εθνικισμός* είναι ένα βιβλίο, ιδιαίτερα ενδιαφέρον, συναρπαστικό και προκλητικό.

Σταύρος Σκρίνης

Ντόναλντ Σασούν, *Εκατό Χρόνια Σοσιαλισμού. Η Δυτικοευρωπαϊκή Αριστερά στον 20ό Αιώνα*. Μτφρ. Ελένη Αστερίου, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 2001, Δύο Τόμοι, 1302 σελ.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια αναζωπύρωση του ακαδημαϊκού ενδιαφέροντος γύρω από την Ευρωπαϊκή Σοσιαλδημοκρατία, γεγονός που καταμαρτυρείται και από την κυκλοφορία ενός μεγάλου αριθμού σχετικών εγχειριδίων, κυρίως στην αγγλοσαξωνική βιβλιογραφία. Κεντρικό θέμα στις περισσότερες από αυτές τις μελέτες είναι η ανάλυση του φαινομένου της λεγόμενης *Νέας Σοσιαλδημοκρατίας* κατά τη δεκαετία του 1990.

Προκειμένου όμως να κατανοήσει κανείς σε βάθος το φαινόμενο της Νέας Σοσιαλδημοκρατίας και των εκφάνσεών της (όπως π.χ. είναι ο Τρίτος Δρόμος), είναι απαραίτητο να έχει μια γενική και συνολική εικόνα της Ευρωπαϊκής Σοσιαλδημοκρατίας μέσα στο χώρο και το χρόνο. Με άλλα λόγια, για να καταλάβουμε τί είναι η Νέα Σοσιαλδημοκρατία, χρειάζεται να γνωρίσουμε προηγουμένως ποια είναι η *Παλαιά* (Παραδοσιακή) Σοσιαλδημοκρατία, ποιες οι αρχές και οι στόχοι της, και έπειτα, αφού πραγματοποιήσουμε τη σύγκριση μεταξύ παλαιού και νέου να καταλήξουμε στα όποια συμπεράσματά μας. Σ' αυτά ακριβώς τα ερωτήματα έρχεται να απαντήσει το

βιβλίο του Ντόναλντ Σασούν, το οποίο μεταφράστηκε πρόσφατα στα ελληνικά και κυκλοφορεί σε δύο καλαίσθητους τόμους από τις εκδόσεις Καστανιώτη.

Πρώτα απ' όλα θα πρέπει να σημειώσουμε ότι το *Εκατό Χρόνια Σοσιαλισμού* είναι ένα εντυπωσιακό έργο από πλευράς μεγέθους μιας και αποτελείται από 1300 περίπου σελίδες εξαντλητικής ανάλυσης της ιστορίας της σοσιαλιστικής Αριστεράς στη Δυτική Ευρώπη, από τα τέλη του 19ου αιώνα μέχρι την πτώση του τείχους του Βερολίνου το 1989. Πιο συγκεκριμένα, το βιβλίο ασχολείται με τα σοσιαλιστικά και σοσιαλδημοκρατικά κόμματα της Δυτικής Ευρώπης, με τα κομμουνιστικά κόμματα της Γαλλίας και της Ιταλίας καθώς και με τον Ευρωκομμουνισμό, ενώ δίνει έμφαση στα κοινωνικά κινήματα της μεταπολεμικής περιόδου (συνδικαλισμός, φεμινισμός, οικολογία). Συνολικά, ο Σασούν μελετά την ιστορία της Σοσιαλδημοκρατίας σε 14 κράτη της Δυτικής Ευρώπης δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή στις 'μεγάλες χώρες', όπως η Γαλλία, η Βρετανία, η Γερμανία και η Ιταλία, καθώς και στη Σουηδία εξαιτίας της σημασίας του σοσιαλδημοκρατικού της κόμματος. Πραγματεύεται επίσης και την εμπειρία μικρότερων χωρών όπως το Βέλγιο, η Ολλανδία, η Αυστρία, η Νορβηγία, η Φινλανδία και η Δανία, ενώ περιλαμβάνει και ένα ξεχωριστό κεφάλαιο για την Ισπανία, την Ελλάδα και την Πορτογαλία ως χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου που βίωσαν την εμπειρία της δικτατορίας.

Βασικός στόχος του βιβλίου του Σασούν είναι η ερμηνεία της ιστορικής πορείας της Σοσιαλδημοκρατίας στη Δυτική Ευρώπη. Προκειμένου να απαντήσει στα ερωτήματα αυτά ο συγγραφέας χρησιμοποιεί τη *συγκριτική μέθοδο*. Συγκεκριμένα, σκιαγραφεί την ιστορία των σοσιαλιστικών και σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων της Δυτικής Ευρώπης συγκρίνοντας τις κυβερνητικές και αντιπολιτευτικές πολιτικές, τα εκλογικά και λοιπά κομματικά προγράμματα, την ιδεολογία, τις αρχές καθώς και τους στόχους τους. Η ανάλυση αυτή λαμβάνει χώρα τόσο διαχρονικά, όσο και διατοπικά. Ο ίδιος ο Σασούν, αναφερόμενος στη μεθοδολογία που χρησιμοποιεί στο βιβλίο του, τονίζει ότι επιχειρεί 'μία συγκριτική ιστορία των σοσιαλιστικών κομμάτων στα πλαίσια των περιορισμών που αντιμετωπίζαν: της καπιταλιστικής ανάπτυξης, του κράτους-έθνους, του διεθνούς συστήματος, των κυρίαρχων ιδεολογιών, του παρελθόντος'.

Ως προς τη μεθοδολογία του βιβλίου, είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί ότι ο Σασούν εξετάζει τα σοσιαλιστικά κόμματα ανά ομάδες, γεγονός το οποίο αντικατοπτρίζεται και στη διάρθρωση του βιβλίου του. Η ομαδοποίηση αυτή ακολουθεί μια από τις βασικές θεωρήσεις του Σασούν, την οποία συ-

ναντούμε σε άλλο του κείμενο και συγκεκριμένα στο συλλογικό τόμο *Looking Left- European Socialism After the Cold War* (Sassoon 1997: 5-6), σύμφωνα με την οποία πριν το 1989 τα πολιτικά κόμματα της Αριστεράς διακρίνονταν σε τέσσερις βασικές κατηγορίες ή 'οικογένειες':

α. Η πρώτη κατηγορία αποτελείται από τα κομμουνιστικά κόμματα του λεγόμενου υπαρκτού σοσιαλισμού της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης.

β. Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα του Βορρά, με πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα, αυτό των Σκανδιναβικών χωρών. Σε αυτό το 'βόρειο μοντέλο', ο Σασούν εντάσσει και τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα της Αυστρίας και της Γερμανίας, καθώς και τα εργατικά κόμματα της Ολλανδίας, της Βρετανίας και του Βελγίου.

γ. Η τρίτη κατηγορία αποτελείται από τα αριστερά κόμματα της Νότιας Ευρώπης, δηλαδή της Ισπανίας, της Ελλάδας και της Πορτογαλίας.

δ. Τέλος, ο Σασούν υποστηρίζει ότι τα κόμματα της Αριστεράς στη Γαλλία και στην Ιταλία δεν μπορούν να ενταχθούν απολύτως σε καμμία από τις προαναφερθείσες κατηγορίες, διότι διακρίνονται από ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.

Ο Σασούν στο παρόν βιβλίο ασχολείται με τις τρεις τελευταίες κατηγορίες του παραπάνω σχήματος, επικεντρώνοντας όμως την προσοχή του μόνο στα σοσιαλιστικά και σοσιαλδημοκρατικά κόμματα της Αριστεράς και αφήνοντας εκτός ανάλυσης τα κομμουνιστικά κόμματα, με εξαίρεση εκείνα της Γαλλίας και της Ιταλίας.

Το *Εκατό Χρόνια Σοσιαλισμού* συνίσταται σε τρία ξεχωριστά 'βιβλία', άνισα μεταξύ τους σε μέγεθος. Το Πρώτο Βιβλίο, με τον τίτλο 'Επέκταση', σκιαγραφεί με συνοπτικό αλλά ικανοποιητικό τρόπο τις συνθήκες γέννησης της Δυτικοευρωπαϊκής Αριστεράς και τη μετέπειτα διαδικασία ανάπτυξής της, από την ίδρυση της Β' Διεθνούς ως την αρχή της εποχής του Ψυχρού Πολέμου. Μια από τις κεντρικές θέσεις του Σασούν σ' αυτό το πλαίσιο είναι ότι η ιδέα του σοσιαλισμού γεννήθηκε όχι μεταξύ των πιο εξαθλιωμένων της γης, στους κόλπους δηλαδή του λούμπεν-προλεταριάτου, αλλά στη Δυτική Ευρώπη, σε βιομηχανικές δηλαδή κοινωνίες (ή σε κοινωνίες που βρίσκονταν στις παραμονές της εκβιομηχάνισής τους). Εκτός Δυτικής Ευρώπης, αναπτύχθηκε ένα άλλο είδος σοσιαλισμού, το οποίο λειτούργησε ως 'δύναμη εκσυγχρονισμού, αγροτικής μεταρρύθμισης, αποτίναξης της αποικιοκρατίας, εθνικισμού', και το οποίο ο Σασούν αποκαλεί ως *εκσυγχρονιστικό-αναπτυξιακό σοσιαλισμό* (modernizing-developmental socialism) ή *κομμουνισμό* (Sassoon 2000: 17-21).

Στη συνέχεια, ακολουθεί το Δεύτερο Βιβλίο, με τον τίτλο 'Σταθεροποίηση', που αναφέρεται στη χρονική περίοδο 1945-1973 και στο οποίο αρθρώνεται η βασική θεώρηση του συγγραφέα για την ανάπτυξη, εξέλιξη και μετέπειτα κρίση της Δυτικής Σοσιαλδημοκρατίας. Αρχικά, το Δεύτερο Βιβλίο περιγράφει τους κοινωνικούς και οικονομικούς εκείνους παράγοντες που οδήγησαν στη λεγόμενη 'μεταπολεμική ευημερία' και εξηγεί τη διαδικασία εγκαθίδρυσης του κοινωνικού κράτους πρόνοιας στις διάφορες χώρες την περίοδο 1945-1950. Στο ίδιο πλαίσιο, ο συγγραφέας επιχειρεί να αναλύσει μια από τις βασικές πολιτικές που ανέπτυξε η τότε Σοσιαλδημοκρατία για τον οικονομικό σχεδιασμό, αυτή των εθνικοποιήσεων- κοινωνικοποιήσεων. Θα πρέπει να τονίσουμε στο σημείο αυτό ότι τα σχετικά κεφάλαια για τη Βρετανία, την Ιταλία και τη Γαλλία, είναι ιδιαίτερα καλογραμμένα και αναλυτικά.

Κατόπιν, ο Σασούν αναπτύσσει τη γενικότερη θεωρία του για την ιστορική εξέλιξη της Δυτικής Σοσιαλδημοκρατίας στον 20ό αιώνα. Πιο συγκεκριμένα, ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι οι μεταπολεμικές συνθήκες (όπως η συναίνεση μεταξύ των πολιτικών δυνάμεων εξαιτίας των επιταγών του Ψυχρού Πολέμου, το έντονο αντικομμουνιστικό κλίμα, το γόητρο του αμερικανικού οικονομικού και πολιτικού μοντέλου, καθώς και η αναγνώριση της επιτυχούς συμβολής του καπιταλιστικού συστήματος στη μεταπολεμική ευημερία), ανάγκασε τη Δυτική Σοσιαλδημοκρατία να αναθεωρήσει τους στόχους της για δεύτερη φορά από την ίδρυσή της. Αξίζει να σταθούμε λίγο παραπάνω στο σημείο αυτό. Σύμφωνα με τον Σασούν, η Δυτική Σοσιαλδημοκρατία πέρασε από δύο φάσεις αναθεώρησης. Πιο συγκεκριμένα, η πρώτη αναθεώρηση έλαβε χώρα μετά τη διαμάχη μεταξύ Bernstein και Kautsky στα τέλη του 19ου αιώνα. Ο Bernstein θεωρούσε ότι ο καπιταλισμός είχε φτάσει σ' ένα νέο επίπεδο ανάπτυξης το οποίο είχε αγνοήσει ο Marx. Υποστήριξε ότι το καπιταλιστικό σύστημα είχε πλέον αναπτύξει μια δομή ικανή, μέσα από την αυτορρυθμισή του, να αποφεύγει τις κρίσεις, ότι υπήρχε μέλλον για τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις - αντίθετα με την πρόβλεψη του μαρξιστικού δόγματος - και ότι η δημοκρατία είχε αλλάξει τους κανόνες της ταξικής σύγκρουσης. Πάνω απ' όλα όμως ο Bernstein απέρριπτε την ιδέα του σοσιαλισμού ως απώτερο στάδιο της κοινωνικής εξέλιξης και της ιστορίας. Κατά συνέπεια, αυτό που μετρούσε περισσότερο γι' αυτόν, ήταν όχι ο σκοπός αλλά η διαδικασία της πορείας προς το Σοσιαλισμό. Μολονότι στην αρχή οι θέσεις του Bernstein επικρίθηκαν σφοδρά, άσκησαν καταλυτική επίδραση στο σοσιαλιστικό κίνημα το οποίο αργότερα προχώρησε στην αναθεώρηση

του βασικού του στόχου: έτσι, ενώ αρχικά είχε ως μακροπρόθεσμο στόχο του 'την καταστροφή του καπιταλισμού και την εγκαθίδρυση μιας κοινωνίας στην οποία η παραγωγή θα ήταν υπό τον έλεγχο των συνεννομένων παραγωγών', στη συνέχεια υιοθετήθηκε η θέση για την πορεία προς το Σοσιαλισμό μέσω της πραγματοποίησης μεταρρυθμίσεων που 'θα έκαναν τη ζωή της εργατικής τάξης υπό τον καπιταλισμό υποφερτή και αξιοπρεπή' επιτρέποντας στους εργάτες 'να οργανωθούν ελεύθερα και ανεξάρτητα'.

Η δεύτερη φάση αναθεώρησης λαμβάνει χώρα την περίοδο 1950-1960, όταν η Σοσιαλδημοκρατία συμβιβάζεται πλέον ολοκληρωτικά με τους όρους της ελεύθερης αγοράς. Κι αυτό διότι οι σοσιαλιστές επιθυμούσαν να πραγματοποιήσουν τους στόχους τους, χωρίς να θέσουν σε κίνδυνο το υπάρχον status quo και την αναπαραγωγή του καπιταλιστικού συστήματος που τόσο είχε συμβάλει στη μεταπολεμική ευημερία. Έτσι, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950, ο ορισμός της 'επιτυχίας' για τους σοσιαλδημοκράτες συνίσταται στην επίτευξη των στόχων του αμερικανικού μοντέλου, δηλαδή στην ικανότητα πραγματοποίησης υψηλής παραγωγικότητας και κατανάλωσης, αλλά με τη χρησιμοποίηση σοσιαλδημοκρατικών μέσων. Στην πράξη αυτό σήμαινε την υιοθέτηση Κεϋνσιανών οικονομικών πολιτικών με την εφαρμογή εκείνης της εισοδηματικής πολιτικής, η οποία θα εξασφάλιζε κοινωνική ειρήνη, έπειτα από σχετικό διάλογο με τους κοινωνικούς εταίρους. Επιπλέον, η πολιτική αυτή συνοδεύονταν από πρακτικές για την επίτευξη πλήρους απασχόλησης καθώς και από μέτρα για τη διαμόρφωση ενός ισχυρού κράτους πρόνοιας. Ο Σασούν υποστηρίζει ότι τη δεκαετία του 1950 οι σοσιαλιστές μετατράπηκαν από 'ριζοσπάστες' σε 'ρεαλιστές', γεγονός το οποίο αποκρυσταλλώθηκε και στον πολιτικό τους λόγο με την εγκατάλειψη, από αρκετά σοσιαλιστικά και σοσιαλδημοκρατικά κόμματα, του μαρξιστικού δόγματος και των συμβόλων του.

Το Δεύτερο Βιβλίο ολοκληρώνεται με την εξέταση των βασικών πολιτικών των σοσιαλιστικών κομμάτων κατά τη διάρκεια της επόμενης δεκαετίας (δεκαετία του 1960) και των εκλογικών τους επιδόσεων, αλλά και με τη μελέτη της ιστορίας και του ρόλου των κοινωνικών κινημάτων (συνδικαλισμός, φεμινισμός, οικολογία, φοιτητικό κίνημα), καθώς και της σχέσης τους με τα σοσιαλιστικά και σοσιαλδημοκρατικά κόμματα.

Ακολουθεί το Τρίτο Βιβλίο με τον τίτλο 'Κρίση', το οποίο μας παρέχει μια σε βάθος ερμηνεία του φαινομένου της κρίσης της Σοσιαλδημοκρατίας, μιας κρίσης που ξεκινά από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 και διαρκεί μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1980. Είναι η περίοδος κατά την οποία η

μεταπολεμική ευημερία τερματίζεται και η Σοσιαλδημοκρατία καλείται να αντιμετωπίσει σοβαρά προβλήματα οικονομικής ύφεσης (όπως, ο συνεχώς αυξανόμενος πληθωρισμός, η υψηλή ανεργία, οι ιδιαίτερα χαμηλοί δείκτες οικονομικής ανάπτυξης και η γενική κατάσταση οικονομικής στασιμότητας). Η εφαρμογή των Κεϋνσιανών οικονομικών πρακτικών της Σοσιαλδημοκρατίας επικρίνεται σφοδρά – ειδικά από τους θιασώτες της Νέας Δεξιάς – και καταγγέλεται ως βασική αιτία της οικονομικής ύφεσης. Η Σοσιαλδημοκρατία απέτυχε τελικώς να αντι-προτείνει ένα διαφορετικό μοντέλο διαχείρισης του καπιταλισμού προκειμένου να ξεπεραστούν τα οικονομικά προβλήματα της περιόδου εκείνης, με αποτέλεσμα να βρεθεί εκτός εξουσίας για αρκετό καιρό στις περισσότερες από τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης (ως εξαιρέσεις αναφέρονται οι περιπτώσεις του ΠΑΣΟΚ στην Ελλάδα, του PSOE στην Ισπανία και του Parti Socialiste στη Γαλλία, που ανήλθαν στην εξουσία στην κορύφωση, σχεδόν, της κρίσης). Η αποτυχία αυτή της Σοσιαλδημοκρατίας συνοδεύτηκε ταυτόχρονα από την επάνοδο των κομμάτων της Δεξιάς στην εξουσία και την απόλυτη κυριαρχία των ιδεών του νεοφιλελευθερισμού.

Εκτός όμως από τη γενική ανάλυση του Σασούν για την κρίση της Σοσιαλδημοκρατίας το βιβλίο περιέχει κεφάλαια στα οποία εξετάζεται η ιστορία (πολιτικές πρακτικές, ιδεολογία, εκλογικά αποτελέσματα) των σοσιαλιστικών κομμάτων της Δυτικής Ευρώπης στην κάθε χώρα ξεχωριστά για την περίοδο 1973-1989. Κατ' αρχάς, υπάρχει ένα ειδικό κεφάλαιο για την Αυστρία, τη Σουηδία, την Ολλανδία και το Βέλγιο. Κατόπιν ακολουθούν τρία ιδιαίτερω ενδιαφέροντα κεφάλαια, στα οποία μελετάται με λεπτομέρεια η ιστορία των σοσιαλιστικών και σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων της Βρετανίας, της Γερμανίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας. Τέλος, στην ανάλυση του Σασούν συμπεριλαμβάνεται και ένα ιδιαίτερο κεφάλαιο για την περίπτωση της Ισπανίας, της Ελλάδας και της Πορτογαλίας. Θεωρούμε πολύ σημαντικό ότι ο Σασούν, εν αντιθέσει με την πλειονότητα των θεωρητικών της Σοσιαλδημοκρατίας, εξετάζει και την ελληνική περίπτωση, η οποία συνήθως είναι απύσχα από αντίστοιχες αναλύσεις.

Ας σταθούμε όμως λίγο περισσότερο σε αυτό το κεφάλαιο. Ο συγγραφέας εντάσσει την Ελλάδα, την Ισπανία και την Πορτογαλία στο μοντέλο της Σοσιαλδημοκρατίας του Νότου. Κατά τη γνώμη του, στις χώρες αυτές τα σοσιαλιστικά κόμματα γεννήθηκαν και αναπτύχθηκαν μετά από μια μακρά περίοδο δικτατορίας ή στρατιωτικής εξουσίας, και εν πάση περιπτώσει πολύ αργότερα από τα υπόλοιπα σοσιαλιστικά κόμματα της Δυτικής Ευρώπης. Έτσι, το ΠΑΣΟΚ, το PSOE στην Ισπανία και το PS στην Πορτογαλία,

έθεσαν ως βασικό τους στόχο τη δημοκρατική ολοκλήρωση και τον εκσυγχρονισμό των θεσμών και των κοινωνικών δομών των χωρών τους. Όπως επισημαίνει ο συγγραφέας, και τα τρία εν λόγω κόμματα την περίοδο που βρίσκονταν στην αντιπολίτευση (δηλαδή, κατά τη δεκαετία του 1970), χαρακτηρίζονταν από τη χρησιμοποίηση μιας μαρξιστικής και αντικαπιταλιστικής ρητορικής, διαφοροποιούμενα έτσι από τα υπόλοιπα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα της ηπειρωτικής Ευρώπης, τα οποία είχαν συμβιβαστεί με τον καπιταλισμό εγκαταλείποντας τη μαρξιστική ορολογία χρόνια πριν, στα πλαίσια των δυο αναθεωρήσεων. Για την περίπτωση της ρητορικής του ΠΑΣΟΚ μάλιστα, ο Σασούν συμπληρώνει ότι αυτή χαρακτηριζόταν και από ένα επιπλέον στοιχείο, αυτό του εθνικισμού. Παρά τον αρχικά ριζοσπαστικό τους χαρακτήρα, τόσο το ΠΑΣΟΚ, όσο και το PSOE και το PS, εξελίχθηκαν τελικά (κατά τη δεκαετία του 1980) σε μετριοπαθείς πολιτικές δυνάμεις αναθεωρώντας το ιδεολογικό τους οπλοστάσιο και τον πολιτικό τους λόγο. Στη συνέχεια ο Σασούν προχωρά σε μια περισσότερο λεπτομερή εξέταση των τριών σοσιαλιστικών κομμάτων ξεχωριστά. Πολύ συνοπτικά, και σε ότι αφορά το ΠΑΣΟΚ, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι ο συγγραφέας επιχειρεί να προσεγγίσει τον χαρακτήρα, την ιδεολογία και τις πολιτικές πρακτικές του ΠΑΣΟΚ – ως αντιπολίτευση και ως κυβέρνηση – από την ίδρυσή του το 1974 ως τις εκλογές του 1993 και την επάνοδό του στην εξουσία. Η προσέγγιση αυτή είναι ικανοποιητική, αν και δεν απουσιάζουν κάποιες ελλείψεις που οφείλονται στο γεγονός ότι ο συγγραφέας στηρίζει την ανάλυσή του σχεδόν αποκλειστικά στην υπάρχουσα αγγλοσαξωνική βιβλιογραφία.

Τέλος, στο τελευταίο κεφάλαιο του Τρίτου Βιβλίου που τιτλοφορείται 'Ο Νέος Αναθεωρητισμός', ο Σασούν αναφέρεται στην εμφάνιση του φαινομένου της Νέας Σοσιαλδημοκρατίας στις αρχές του 1990 (μολονότι δεν χρησιμοποιεί ακόμη τον όρο Νέα Σοσιαλδημοκρατία). Υποστηρίζει λοιπόν, ότι μετά την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού το 1989, η κρίση της Σοσιαλδημοκρατίας που είχε αρχίσει τη δεκαετία του 1970, φτάνει στο αποκορύφωμά της. Αυτό είναι έκδηλο στα εκλογικά αποτελέσματα της περιόδου, τα οποία είναι απογοητευτικά για το σύνολο σχεδόν της Σοσιαλδημοκρατίας, αλλά και στο γενικότερο κλίμα που επικρατεί στο εσωτερικό των σοσιαλιστικών και σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων. Κάτω από αυτές τις πιεστικές συνθήκες, η Σοσιαλδημοκρατία εισήλθε σε μια τρίτη φάση αναθεωρητισμού, αυτό που ο Σασούν ονομάζει *Νεο-αναθεωρητισμό*. Έτσι, βασικός στόχος της Σοσιαλδημοκρατίας της δεκαετίας του 1990 είναι ο 'εκπολιτισμός' και η ολοένα πιο αποτελεσματική ρύθμιση του καπιταλισμού, όχι όμως πια δια των

εθνικοποιήσεων όπως παλαιότερα, αλλά μέσα από τη χρησιμοποίηση υπερεθνικών μέσων στα πλαίσια των νέων συνθηκών της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και της παγκοσμιοποίησης, διατηρώντας ταυτόχρονα όσο το δυνατόν περισσότερα από τα στοιχεία εκείνα της ταυτότητάς της τα οποία τη διαχωρίζουν από τα κόμματα της Δεξιάς (αρχές περί κοινωνικής ισότητας και δικαιοσύνης, αναδιανομή του πλούτου, υποστήριξη του κράτους πρόνοιας, κ.λπ.). Στην πράξη, όμως, η Νέα Σοσιαλδημοκρατία αποδέχεται άμεσα και σε πολλές περιπτώσεις απροκάλυπτα το καθεστώς της ελεύθερης αγοράς και τις νεο-φιλελεύθερες πολιτικές ως μια πραγματικότητα αναπότρεπτη: η Νέα Σοσιαλδημοκρατία δεν επιθυμεί να αλλάξει τις βασικές δομές της παγκοσμιοποίησης αλλά απλώς να τις 'εξανθρωπίσει', με αποτέλεσμα συχνά να περιορίζει το εύρος των διεκδικήσεών της.

Το πολύ σημαντικό δεδομένο σε αυτή τη διαδικασία είναι ότι αυτός ο αναθεωρητισμός πραγματοποιείται ταυτόχρονα από όλα τα σοσιαλιστικά κόμματα της Δυτικής Ευρώπης, οδηγώντας στη μεταξύ τους σύγκλιση στο επίπεδο των πολιτικών και της ιδεολογίας. Έτσι, για τον Σασούν, όπως ο ίδιος υποστηρίζει σε άλλα κείμενά του, σήμερα δεν μπορούμε να μιλάμε για διαφορετικά μοντέλα Σοσιαλδημοκρατίας στη Δυτική Ευρώπη, όπως πριν το 1989. Στην πραγματικότητα, επικρατεί ένας ενιαίος τύπος Σοσιαλδημοκρατίας, η λεγόμενη *Νέα Σοσιαλδημοκρατία*, που παρά την ύπαρξη κάποιων διαφορών μεταξύ των διαφόρων χωρών, 'συνιστά μια κοινή πλατφόρμα πολιτικής' που ακολουθείται από το σύνολο των κομμάτων της Δυτικής Ευρώπης (Sassoon 1999: 7-8, Sassoon 1997: 7).

Το βιβλίο του Σασούν έτυχε θερμής υποδοχής τόσο στη Μ. Βρετανία, όπου πρωτοεκδόθηκε, όσο και στον υπόλοιπο κόσμο. Ωστόσο, παρά τη γενική αναγνώριση της συμβολής του βιβλίου στη μελέτη της ιστορίας του σοσιαλισμού, δεν έλλειψαν και κάποιες κριτικές. Επί παραδείγματι, το βιβλίο αποτέλεσε αφορμή συζήτησης και αντιπαραθέσεων στη βρετανική επιθεώρηση *New Left Review*. Στο πλαίσιο αυτό, διατυπώθηκαν κριτικές, όπως αυτή του Goran Therborn ο οποίος χαρακτήρισε το βιβλίο του Σασούν ως ιδιαίτερα 'Ευρωκεντρικό' μιας και περιορίζεται στην εξέταση του Δυτικοευρωπαϊκού σοσιαλισμού, και του Eley ο οποίος αμφισβητεί τη θεωρία του Σασούν περί αναθεωρητισμού και υποστηρίζει ότι μια τέτοια ερμηνεία περιορίζει ολόκληρη τη σοσιαλιστική παράδοση στις βασικές της μεταρρυθμίσεις υποβαθμίζοντας έτσι τη σημασία των πιο ριζοσπαστικών και ουτοπικών χαρακτηριστικών της σοσιαλιστικής αριστεράς (χαρακτηριστικά που για τον Eley μπορούν να διαγνωστούν στα πολύμορφα μικρο-πολιτικά πλαίσια του

κινήματος). Αλλά και η Hudson (2000) όπως και ο Kagarlitsky αντιμετωπίζουν κριτικά την όλη προσφορά του Σασούν και του καταλογίζουν ως σοβαρή έλλειψη τη μη ενασχόλησή του με τα κόμματα της κομμουνιστικής Αριστεράς.

Θεωρούμε ότι οι κριτικές αυτές δεν είναι επαρκώς θεμελιωμένες: στην ήδη τεράστια θεματολογία του βιβλίου θα ήταν αδύνατο να συμπεριληφθεί η μελέτη της μη Ευρωπαϊκής σοσιαλιστικής Αριστεράς όπως και μια λεπτομερέστερη προσέγγιση της ιστορίας των κομμουνιστικών κομμάτων. Άλλες κριτικές αφορούν τη μεθοδολογία του Σασούν και την επιλογή του να μελετήσει το σοσιαλισμό μέσα από την ιστορία των σοσιαλιστικών κομμάτων. Στην πραγματικότητα όμως ο Σασούν δεν περιορίζεται μόνο σε αυτή τη διάσταση. Κατά την άποψή μας, και παρά τις όποιες πιθανές αδυναμίες, το *Εκατό Χρόνια Σοσιαλισμού*, είναι ένα βιβλίο εντυπωσιακό και μοναδικό στο είδος του, χρήσιμο σε όλους όσοι ενδιαφέρονται για το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον της δημοκρατικής Αριστεράς.

Ντόρα Γιαννάκη

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Eley, G. (1998). 'Socialism by Any Other Name? Illusions and Renewal in the History of the Western European Left'. *New Left Review*, 227: 97-115.
- Hudson, K. (2000). *European Communism since 1989. Towards a New European Left?*. Hampshire and London: Macmillan Press.
- Kagarlitsky, B. (1998). 'One Hundred Years of Reformism'. *Labour Focus on Eastern Europe*, 60: 93-107.
- Μπέρνσταϊν, Ε. (1996). *Οι προϋποθέσεις για το Σοσιαλισμό και τα καθήκοντα της Σοσιαλδημοκρατίας*. (Με ένα πρόλογο του Χ. Χάϊμαν. Η επικαιρότητα του Ε. Μπέρνσταϊν μετά την κατάρρευση του κομμουνισμού) Αθήνα: Παπαζήσης.
- Sassoon D. (2000). 'Socialism in the Twentieth Century: an Historical Reflection'. *Journal of Political Ideologies*, 5 (1):17-34.
- Sassoon D. (1999). 'Introduction: Convergence, Continuity and Change on the European Left'. Σε G. Kelly, επιμ., *The New European Left*. London: Fabian Society.
- Sassoon D. (1997). 'Introduction'. Σε D. Sassoon, επιμ., *Looking Left- European Socialism After the Cold War*. London: I. B. Tauris and Co.

Thernborn, G. (1998). 'The Limits of Social Democratic Admirableness'. *New Left Review*, 227: 116-124.

Government of the Future, εκδ. OECD, Paris, 2000, σελ. 230

Τα θέματα της διακυβέρνησης έχουν αποκτήσει, τα τελευταία χρόνια, ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον ενόψει των παγκόσμιων εξελίξεων στο χώρο της Οικονομίας, της Τεχνολογίας και της Επικοινωνίας. Το ενδιαφέρον εκφράζεται με την εμφάνιση μελετών και ερευνών που ταξινομούνται σε δύο κατηγορίες: Στην πρώτη, ανήκουν εκείνες στις οποίες αναπτύσσονται καινοτομικές προτάσεις και πρακτικές λύσεις σε νέα ή παλιά δυσεπίλυτα δημόσια προβλήματα, ενώ στη δεύτερη, εκείνες που διερευνούν τις μεταλλάξεις που το κράτος και η θεωρία του υφίστανται ή θα υποστούν εξαιτίας της παγκοσμιοποίησης.

Το βιβλίο που παρουσιάζεται ανήκει στην πρώτη κατηγορία. Αποτελεί την επεξεργασμένη συμπύκνωση των εργασιών ενός συμποσίου με θέμα τη διακυβέρνηση του μέλλοντος που διεξήχθη στις 14-15 Σεπτεμβρίου 1999, στο Παρίσι, υπό την αιγίδα του ΟΟΣΑ, ενός από τους διεθνείς οργανισμούς που επηρεάζουν με τις προτάσεις τους ιδιαίτερα τη διεθνή κοινότητα. Σκοπός του συνεδρίου ήταν η καταγραφή των αλλαγών μεγάλης κλίμακας που επηρεάζουν τη διακυβέρνηση και η παρουσίαση των καλύτερων πρακτικών διακυβέρνησης που μπορούν να αποτελέσουν υποδείγματα και για άλλες χώρες.

Το βιβλίο υποδιαιρείται σε πέντε κεφάλαια. Στο πρώτο, με τον τίτλο 'Γιατί χρειάζονται μεταρρυθμίσεις με βάση το δημόσιο μανάτζμεντ;' οριοθετείται το νέο περιβάλλον της διακυβέρνησης. Οι μακρο-κοινωνικές αλλαγές (πολυπλοκότητα διαδράσεων μεταξύ των κοινωνικών συστημάτων με ταυτόχρονη αύξουσα αυτονομία τους, έμμεση και θραυσματική επικοινωνία, απόλυτα νομιμοποίησης κεντρικών ελέγχων) και οι αλματώδεις εξελίξεις στην τεχνολογία της πληροφορίας και της επικοινωνίας καθώς και στην εκπαίδευση, διαμορφώνουν ένα περιβάλλον που πιέζει για την αναπροσαρμογή της φύσης και των όρων της διακυβέρνησης. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται σε ορισμένες από τις νέες όψεις του περιβάλλοντος της διακυβέρνησης, όπως είναι οι εξελίξεις στην πληροφορική και την επικοινωνιακή τεχνολογία. Η τεχνολογία δεν συνιστά, απλώς, ένα εργαλείο στην υπηρεσία των μεταρρυθμίσεων, αλλά αποτελεί και η ίδια έναν αυτοτελή παράγοντα μεταβολών- κι αυτή, είναι μια άποψη που διαφέρει ουσιωδώς από την κρατούσα, τουλάχισ-